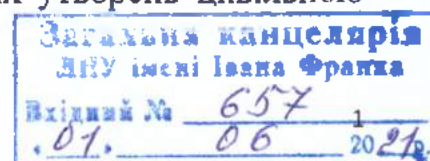

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.023
у Львівському національному університеті
імені Івана Франка,
доктору юридичних наук,
професору Коссаку Володимиру Михайловичу

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної Академії правових наук України, завідувачки кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Борисової Валентини Іванівни на дисертацію Панькевича Романа Васильовича на тему «Захист майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Оновлення цивільного законодавства України на сучасному етапі супроводжується пошуком відповідей на найбільш складні питання, що виникають у науці цивільного права і мають значення для практичної діяльності. Дисертація Панькевича Романа Васильовича присвячена темі, актуальність якої не викликає сумніву, оскільки в ній досліджується проблема майнових прав та інтересів держави і територіальних громад - публічних утворень, включення яких до кола учасників цивільних відносин пояснюється необхідністю вирішення поряд із публічними (загальнодержавними, місцевими завданнями) додаткових, допоміжних завдань. Тому Цивільний кодекс України визнав, що публічні утворення діють у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками (фізичними і юридичними особами), тобто користуються тим самим правовим режимом. Разом із тим це потребує наділення публічних утворень цивільною

правоздатністю, а поєднання останньої з владними повноваженнями вимагає й особливого підходу до визнання цих утворень учасниками цивільних відносин, зокрема розробки відповідного механізму здійснення і захисту ними майнових прав і інтересів, а також цивільно-правової відповідальності за порушення їх майнових прав та інтересів іншими учасниками у договірних та недоговірних відносинах.

Дисертаційне дослідження Р. В. Панькевича є одним із перших в Україні комплексних досліджень проблем захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України, хоча питання зазначеної проблематики висвітлювались у наукових статтях, в монографічних дослідженнях, проте, не в такому ракурсі. Між тим складність і багатогранність проблеми здійснення майнових прав та інтересів публічних утворень при недостатній увазі з боку науковців до вибудови цивільно-правового механізму здійснення і захисту майнових прав та інтересів публічних утворень, вимагає її вирішення. Тому в умовах оновлення Цивільного кодексу України проблеми правової природи, поняття, змісту майнових відносин, майнових прав та інтересів держави і територіальних громад як суб'єктів цивільних відносин; особливостей правового регулювання їх захисту; практики застосування способів захисту; виявлення особливостей цивільно-правової відповідальності за порушення майнових прав та інтересів публічних утворень в договірних та недоговірних відносинах стають нагальними, а дисертаційне дослідження Р. В. Панькевича слід визнати актуальним і своєчасним для вітчизняної науки цивільного права.

Обраний напрям дослідження Р. В. Панькевича узгоджується з напрямами науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (№ ДР 0116U001703) та «Новелізація цивільного та цивільно-процесуального права в умовах реформи судочинства» (№ ДР 0119U002358).

Наукова новизна, оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність. Наукова новизна дисертаційного дослідження обґрунтовується:

- метою дослідження як теоретико-правового узагальнення способів, засобів, форм захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад як суб'єктів цивільних відносин, формулювання на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення ефективного захисту майнових прав та інтересів зазначених утворень за цивільним законодавством України.

Зміст представленого дисертаційного дослідження вдало структурований, що сприяє вирішенню конкретних завдань відповідно до поставленої мети. Він включає вступ, три розділи: перший розділ «Теоретико-правові проблеми захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України» складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу загальної характеристики майнових прав та інтересів держави і територіальних громад; другий - «Способи захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад» складається з п'яти підрозділів та присвячений визначенню особливостей застосування таких способів захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад, як визнання права, визнання правочину недійсним та застосування наслідків його недійсності, відновлення становища, яке існувало до порушення, зміна та припинення правовідношення, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб; третій - «Цивільно-правова відповідальність за порушення майнових прав та інтересів держави і територіальних громад» складається з двох підрозділів, у яких аналізуються особливості цивільно-правової відповідальності в договірних та недоговірних, зокрема деліктних зобов'язаннях.

Таким чином, автором досліджено загальну характеристику, поняття, форми здійснення охорони і захисту майнових прав та інтересів держави і

територіальних громад, визначено особливості застосування окремих способів захисту майнових прав та інтересів цих утворень, удосконалено визначення поняття майнового інтересу держави і територіальних громад, проаналізовано цивільно-правову відповідальність в договірних та недоговірних, зокрема деліктних зобов'язаннях. Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку доктрини цивільного права слід визнати вагомими і вдало викладеними. Аналіз змісту дисертаційного дослідження дозволяє дослідити процес втілення ідей і думок автора, виділити найбільш переконливі аргументи і питання, які потребують подальших досліджень;

- *обсягом досліджених джерел*, що увібрав в себе праці вітчизняних та зарубіжних вчених, національне та міжнародне законодавство, а також судову практику, включаючи практику ЄСПЛ, і у сукупності становить 335 найменувань;

- *методологією проведення дослідження*, яке базується на таких традиційних методах дослідження, як діалектичний метод, методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, метод системно-історичного аналізу, метод структурного аналізу, порівняльний метод, метод тлумачення правових норм, а також метод теоретичного моделювання, що дозволило автору розробити пропозиції щодо внесення змін до законодавства, котре регулює застосування цивільно-правових способів захисту. Крім того, метод узагальнення надав можливість узагальнити одержані результати і на основі цього обґрунтувати висновки та пропозиції. Комплексний підхід з поєднанням різних методів дозволив комплексно і системно дослідити проблематику обраної теми дослідження.

Аналіз основних положень, висновків та пропозицій, що сформульовані автором, в тому числі й ті, що віднесені до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Це вдалося завдяки критичному аналізу робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, чинного законодавства України та законодавства інших країн, а також судової практики.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що воно засноване на сучасних тенденціях розвитку доктрини цивільного права, законодавства і практики і являється комплексним дослідженням проблем захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України в контексті рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Наукова новизна повною мірою відображена у змісті дослідження та підтверджується висновками автора.

В роботі дістали подальший розвиток положення інших науковців, а також сформульовані нові наукові положення і висновки, які запропоновані автором особисто і винесені на захист. У дисертації відображено цілу низку наукових положень і практичних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення теоретичних та практичних аспектів захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України. Серед положень дисертаційного дослідження, які характеризуються елементом новизни та, на наш погляд, допомагають вирішити низку важливих теоретичних проблем, слід окремо зупинитися на таких результатах дослідження.

По-перше, автором слушно зазначається, що держава Україна і територіальні громади як суб'єкти публічного права, виступають рівноправними учасниками цивільних відносин, а відтак на них поширюються положення статті 15 Цивільного кодексу України «Право на захист цивільних прав та інтересів». У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність вживати у зазначеній статті кодексу термін «учасник цивільних відносин», а не «особа», оскільки терміном «особи» можна означити лише фізичних і юридичних осіб (с.4 анотації, с. с. 181 дис.);

по-друге, аргументовано, що визнання права як способу захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад є самостійним способом їх захисту, який застосовується для підтвердження існуючих прав, в тому числі у разі втрати документа, який засвідчує це право та за допомогою якого держава і

територіальна громада доводить наявність свого права й, відповідно, відсутність такого права в іншій особі (с. 4 анотації; с. 178 дис.);

по-третє, позитивно може бути оцінено і обґрунтування здійснення законодавчої кореляції норм статей 651 і 652 Цивільного кодексу України. Так, у статті 651 йдеться про загальні підстави зміни або розірвання договору (за згодою сторін; у разі істотного порушення умов договору; у разі односторонньої відмови від договору, якщо це передбачено самим договором, або законом; в інших випадках, встановлених договором або законом), а у статті 652 встановлено спеціальну (виняткову) підставу – у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору. Тому пропозицію здійснити законодавчу кореляцію цих норм вважаємо обґрунтованою і доцільною (с. 4-5 анотації, с. 179 дис.);

по-четверте, заслуговує на схвалення наукове обґрунтування того, що органам державної влади та місцевого самоврядування перед зверненням до суду з позовом про визнання правочину недійсним та застосування наслідків недійсності правочину необхідно встановлювати наступні обставини: чи має місце порушення у зв'язку з укладенням правочину прав та охоронюваних законом інтересів держави або територіальної громади, а не лише формальне порушення закону; чи був відповідний орган стороною такого правочину; чи перебуває спірне майно – предмет правочину в сторони такого правочину (набувача); чи оспорюваний правочин є єдиним щодо відчужуваного майна; чи є спірне майно в наявності, чи воно не знищене, або реконструйоване; чи не зазнало спірне майно будь-яких змін (щодо площі, конфігурації, властивостей та ін.) (с.5 анотації, с. 178 дис.);

у п'ятих, слушною є аргументація висновку, що визнання права власності за своєю правовою природою є самостійним способом захисту, оскільки має низку власних специфічних ознак, які вирізняють її з-поміж інших речових способів захисту права власності (с. 5 анотації, с. 178 дис.).

Окрім цього автором внесено ряд теоретично обґрунтованих і сформульованих пропозицій, спрямованих на удосконалення діючого

цивільного законодавства України, які також характеризуються відповідною для дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії з права новизною і доведеністю (с. 181).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні теоретичні положення й висновки, які сформульовані в дисертації, знайшли відображення у 13 наукових публікаціях, серед яких – 5 статей у фахових наукових періодичних виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу. Всі видання включені до міжнародних науково-метричних баз даних. Також основні результати дослідження були апробовані на семи міжнародних науково-практичних конференціях. 7 тез доповідей засвідчують апробацію матеріалів.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (с. 8–10 анотації) дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації, а також публікацій автора за темою дисертації свідчить про відсутність ознак порушення автором вимог академічної доброчесності. В дисертаційній роботі і опублікованих статтях автора наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень та інших відомостей, дотримано вимоги норм законодавства про авторське право, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

В дисертаційному дослідженні Р. В. Панькевича не виявлено ознак академічного плагіату.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Порівняльний аналіз анотації та основних результатів тексту дисертаційного дослідження Р. В. Панькевича засвідчує їх повну відповідність. Анотація не

містить інформації, яка була б відсутньою в дисертації. Дисертація та анотація оформлені відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти і науки України.

Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальших загальнотеоретичних дослідженнях проблем захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад; правотворчій діяльності - для вдосконалення чинного законодавства, що регулює питання захисту майнових прав та інтересів зазначених учасників цивільних відносин; правозастосовній практиці - при вирішенні майнових спорів, а також у навчальному процесі - при підготовці начально-методичних посібників і підручників.

Ряд висновків і пропозицій носять постановочний характер і можуть слугувати для подальших обговорень і дискусій з метою пошуку шляхів вирішення проблем, які досліджувалися дисертантом.

Зауваження щодо змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи актуальність і науковий рівень проведеного дисертаційного дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, теоретичну та практичну значимість його результатів для вирішення проблеми захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад за цивільним законодавством України, рецензована робота містить наукові положення та висновки, які можуть бути предметом дискусії. Це, в основному, не принципові помилки дисертанта, а його власне бачення тих чи інших проблем, які мають спірний характер. До них, зокрема належать наступні:

1. Автором обґрунтовується позиція, згідно з якою при пред'явленні органами державної влади та місцевого самоврядування позовів про витребування майна з чужого незаконного володіння або усунення перешкод в користуванні та розпорядженні майном, першою та обов'язковою позовною вимогою (обов'язково зазначається в позові як перша вимога) має бути вимога

про визнання права власності на таке майно за державою або територіальною громадою (с. 87-88 дис.).

Проте, згідно з правовою позицією Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка викладена у постанові № 5 від 07.02.2014 р. «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав», застосовуючи положення ст. 387 ЦК України, суди повинні виходити з того, що власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним і в якій майно фактично знаходиться та є індивідуально визначеним. Відповідно до ст. 387 ЦК України та ч. 3 ст. 10 ЦПК України особа, яка звернулася до суду з позовом про витребування майна із чужого незаконного володіння, повинна довести своє право власності на майно, що знаходиться у володінні відповідача (п. п. 19, 23 постанови). Вказане підтверджується і практикою Верховного Суду, який зазначає, що «у тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна з чужого незаконного володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387 і 388 ЦК України, є неефективними» (№ 19/028-10/13, № 522/7636/14-ц, № 183/1617/16-ц та ін.).

Отже, потребує додаткової аргументації позиція, згідно з якою при пред'явленні органами державної влади та місцевого самоврядування позовів про витребування майна з чужого незаконного володіння або усунення перешкод в користуванні та розпорядженні майном, першою та обов'язковою позовною вимогою (обов'язково зазначається в позові як перша вимога) має бути вимога про визнання права власності на таке майно за державою або територіальною громадою.

2. Авторське визначення майнового інтересу держави і територіальних громад, на наш погляд, потребує обґрунтування на предмет його новизни, оскільки у вітчизняній доктрині цивільного права це поняття неодноразово ставало предметом дослідження. Автор розглядає майновий інтерес як самостійний об'єкт правової охорони і захисту, пов'язаний з правом власності,

або іншими майновими правами, в основі якого лежить прагнення задовольнити майнові потреби і пропонує таке визначення поняття майнового інтересу держави і територіальних громад: *це самостійний об'єкт правової охорони і захисту, правомірний, пов'язаний з правом власності, іншими майновими правами й обов'язками держави і територіальних громад, в основі якого завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних та регіональних (економічних, соціальних та інших) дій, проектів, програм, спрямованих на захист найважливіших сфер життєдіяльності суспільства* (с. 50, с.55, с. 177 дис.).

3. Безумовно, вирішуючи в судовому порядку спір за участю держави або територіальної громади щодо зміни або розірвання укладеного договору, суд, керуючись принципами законності та розумності, враховує інтереси зазначених сторін. Тому потребує додаткового обґрунтування необхідність законодавчого закріплення положення про те, що змінюючи або розриваючи договір, укладений саме за участю держави або територіальної громади, в судовому порядку необхідно враховувати інтереси сторін договору, забезпечуючи справедливий баланс між сторонами, керуючись принципами законності та розумності, причому виключно щодо договорів за участю держави або територіальної громади (с. 179 дис.).

4. Автором висловлена пропозиція про доцільність органам державної влади та місцевого самоврядування, з метою належного захисту майнових прав та інтересів держави і територіальних громад внаслідок вчинення цивільного правопорушення у договірних відносинах, перед зверненням до суду з позовною заявою, з'ясувати фактичну можливість боржника виконати зобов'язання, причини невиконання ним свого обов'язку та вжиті ним заходи для належного виконання. У зв'язку з цим, на думку дисертанта, необхідною видається претензійна робота з досудового врегулювання спору, враховуючи положення ст. 16 ЦПК України та ст. 16 ГПК України про те, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом

(підрозділ 3.1 роботи «Цивільно-правова відповідальність в договірних відносинах»). Разом з тим, питання досудового врегулювання спорів, зокрема, проблеми претензійної роботи потребують більш докладного опрацювання в межах дослідження проблем процесуального, а не матеріального права (с. 180 дис.).

Між тим, висловлені зауваження у своїй більшості є дискусійними або мають рекомендаційний характер, тому не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому. Здобувач наукового ступеня Р. В. Панькевич володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом його дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Він проявив безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному й методологічному рівні.

Робота оформлена у повній відповідності із вимогами, які ставляться до такого роду робіт ВАК України, написана грамотною юридичною мовою з використанням професійної лексики і термінології, стиль подання матеріалу автором логічний і доступний для сприйняття.

Дисертаційне дослідження Р. В. Панькевича виконане з використанням ґрунтовних методологічних позицій, відповідає вимогам новизни, характеризується широкою джерельною базою, логічною послідовністю і чіткістю викладення, а також творчою самостійністю автора, що характеризує її як закінчену наукову роботу. Автор зарекомендував себе як цілком сформований науковий фахівець. В роботі відображено цілу низку наукових положень і практичних рекомендацій, які можуть бути корисними для подальших наукових досліджень та для застосування на практиці. Робота насичена цікавими практичними прикладами та запропоновані варіанти їх вирішення, врахований зарубіжний досвід врегулювання подібних правовідносин, що в цілому прикрашає результати дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Дисертація на тему «Захист майнових прав та інтересів держави і

територіальних громад за цивільним законодавством України» відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а його автор – Панькевич Роман Васильович на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право.

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної Академії
правових наук України, завідувачка
кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Заслужений працівник освіти України

В. І. Борисова

Підпис	<i>Борисова В.І.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>31.05.2021</i>